

Λουκάς Αξελός

Πατριωτισμός, διεθνισμός και Κυπριακό Ζήτημα

Ο ρατσισμός και επεκτατισμός ως συστατικά στοιχεία της τουρκικής πολιτικής πρακτικής

Το Κυπριακό έτσι όπως μέσα από την επιμήκυνση του ιστορικού χρόνου μπορούμε σήμερα να το δούμε, θέτει ευθέως το πρόβλημα των σχέσεων ανάμεσα στον ελληνικό λαό και τους λαούς της Τουρκίας και τα πραγματικά διλήμματα που τίθενται στους πολίτες και τις πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις σε Κύπρο, Ελλάδα και Τουρκία.

Θέτει δηλαδή επί τάπητος, χωρίς αναγκαστικά να τα εμπεριέχει ως όλον, τα μεγάλα ζητήματα που μας απασχολούν στο λυκόφως του 20ού αιώνα, ιδιαίτερα μάλιστα μετά την κατάρρευση του ολοκληρωτισμού στην Ανατολική Ευρώπη.

Όλες οι μαγικές λέξεις ελευθερία, πατριωτισμός, διεθνισμός, εθνικισμός, κρατισμός, ρατσισμός, ισότητα, δημοκρατία, διαφορά, αυτοδιάθεση, συνωστίζονται στην Πράσινη Γραμμή εκεί που σταματάνε τα ψέματα και ανεμίζουν τουρκικές σημαίες.

Δεν γνωρίζω αν θα βρισκόταν κανείς να αμφισβητήσει σοβαρά το γεγονός ότι οι σχέσεις ανάμεσα στους δυο λαούς (ελληνικό-τουρκικό), είναι ιδιαίτερα άσχημες. Σε γκάλοπ που δημοσίευσε το 1986 το τουρκικό περιοδικό «Nokta», το 95% των Τούρκων θεωρούν τους Έλληνες ως μη αξίους εμπιστοσύνης, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό κατεβαίνει για τους Έλληνες στο 73%. Ποιο αλήθεια μπορεί να είναι το πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό βάρος αυτού του 5% των Τούρκων που δεν διάκεινται εχθρικά απέναντί μας; Η γλώσσα των αριθμών — όσο κι αν αμφισβητηθεί — είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτική και γίνεται ακόμα πιο πολύ όταν, μελετώντας τις θέσεις και την πρακτική των τουρκικών πολιτικών σχηματισμών, διαπιστώσουμε ότι η νοοτροπία αυτή διαπερνά όχι μόνο τα κυβερνητικά, αλλά και τα αριστερά κόμματα της αντιπολίτευσης, που — υποτίθεται — εμπνέονται από διεθνιστικά ιδεώδη.

Είναι φανερό ότι οι ευθύνες δεν έχουν συνολικά έναν αποδέκτη. Και εννοούμε, σαφέστατα, και τις ευθύνες της ελληνικής πλευράς που όμως — οφείλουμε να το παραδεχθούμε — είναι άλλης τάξης από τις ευθύνες του συνόλου σχεδόν του τουρκικού πολιτικού κόσμου, που έχει πέσει στην παγίδα του μεγαλοτουρκικού σωβινισμού.

Ίσως κάποιοι ισχυρισθούν ότι αυτό είναι κάτι το συγκυριακό που δεν εντάσσεται στις ιδιαίτερες συνθήκες χρόνιας αναγκαστικής συμβίωσης ανάμεσα στους Έλληνες και Τούρκους. Η πραγματικότητα όμως τους διαψεύδει αποδεικνύοντας ότι ο αντιξενισμός, ο ρατσισμός και η πολιτική φυσικής εξόντωσης ή βίαιου εξισλαμισμού έχει πολύ βαθιές ιστορικές ρίζες.

Εύστοχα είναι τα ζητήματα που θέτει ο Πέρσης ιστορικός Εναγιάτ Ουλά Ριζά όταν διερωτάται: «Στη χώρα που γεννήθηκε η Βυζαντική Αυτοκρατορία, δεν υπήρχαν κάτοικοι, δεν υπήρχε πληθυσμός σ' αυτή τη χώρα; Αν δεχθούμε ότι το Βυζάντιο είχε τον πληθυσμό του, τότε γεννάται ένα άλλο ερώτημα. Τι απέγινε ο λαός ο οποίος πριν από χίλια εξακόσια χρόνια ίδρυσε ένα από τα μεγαλύτερα κράτη της παγκόσμιας ιστορίας; Ποιος ήταν αυτός ο λαός; Ποια ήταν η γλώσσα του και ποιος ο πολιτισμός του; Μήπως οι επιγραφές αυτής και παλαιότερων εποχών ψεύδονται; Μπορεί κανείς ν' αγνοήσει τις επιγραφές σε ελληνική γραφή που συνεχίζουν να υπάρχουν μέχρι σήμερα ως αδιάψευστες αποδείξεις του παρελθόντος της Μικράς Ασίας παρά τις αλλεπάλληλες καταστροφές τους από τους αναρίθμητους εχθρούς και εισβολείς; Τέλος, πού πήγαν αυτοί οι άνθρωποι αυτός ο λαός που δημιούργησε ένα τόσο λαμπρό πολιτισμό;», για να απαντήσει στη συνέχεια μέσα από μια σύντομη ιστορική περιδιάβαση που φτάνει ως τις μέρες μας: «Αφού νίκησαν τους Βυζαντινούς, αυτές οι φυλές κατέστρεψαν το λαμπρό πολιτισμό των τελευταίων και υιοθέτησαν μια πολιτική αφομοίωσης των Ελλήνων κατοίκων της χώρας. Αυτή η πολιτική διατηρήθηκε μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά απ' αυτόν και μπορούμε μέχρι σήμερα να διαπιστώσουμε την έχθρα και το μίσος των παντουρκιστών όχι μόνο κατά του ελληνικού πολιτισμού αλλά και κατά του ίδιου του ελληνικού λαού.

Το δεύτερο έθνος που οι παντουρκιστές αποπειράθηκαν να εξοντώσουν ήταν οι Αρμένιοι. Η βίαια σφαγή Αρμενίων, γυναικών, παιδιών και ανδρών και η εξόντωση του αρμενικού πληθυσμού του Καρς και του Αρνταχάν και του πληθυσμού της Μεγάλης Αρμενίας δεν έχει λησμονηθεί. Όπως φαίνεται, οι παντουρκιστές δεν είχαν την υπομονή να λύσουν με άλλο τρόπο τους λογαριασμούς τους με τα έθνη με υψηλό πολιτισμό και με βαθιές ιστορικές ρίζες και δεν την έχουν ούτε μέχρι σήμερα.

Το τρίτο έθνος που καταπιέζεται και βρίσκεται στα πρόθυρα της εκμηδένισης εξαιτίας της σωβινιστικής πολιτικής των παντουρκιστών είναι οι Κούρδοι με ένα πληθυσμό 12-14 εκατομμυρίων στην Ανατολική Τουρκία»¹.

Οι πυκνές αυτές συνοψίσεις στοιχειοθετούνται από άπειρες ψηφίδες κτηνώδους πρακτικής, την οποία παραγνωρίζουν όχι μόνο οι έχοντες συμφέρον Τούρκοι και οι ομογάλακτοί τους, αλλά και πολλοί άλλοι που διατείνονται ότι μιλούν στο όνομα της δημοκρατίας, της ελευθερίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή του σοσιαλισμού. Για αυτούς τους τελευταίους και το πώς βλέπουν και αντιμετωπίζουν την εξέλιξη των πραγμάτων στην Τουρκία, ταιριάζει ίσως η παρατήρηση της Ρόζας Λούζεμπουργκ ότι: «η όλη πραγματική εξέλιξη στην Τουρκία, η οποία οδηγεί σε επαναστάσεις και σε αποσύνθεση, δεν είναι γι' αυτό τίποτε άλλο από ένα αντιπαθητικό, ενοχλητικό γεγονός, που κατά συνέπεια πρέπει απλά να απορριφθεί. Οι ανθρωποσφαγές στηλιτεύονται σαν ψέμα, οι επαναστάσεις χαρακτηρίζονται σαν λαός χωρίς αξία και η επανάσταση σαν θεατρική παράσταση»².

Είναι πασίγνωστο ότι το 1925 το Τουρκικό Κομμουνιστικό Κόμμα όχι μόνο αντιτάχθηκε στην ηρωική εξέγερση των Κούρδων, αλλά ταυτίστηκε με τους κεμαλικούς, στέλνοντας συγχαρητήριο τηλεγράφημα στον Τούρκο πρωθυπουργό Ισμέτ Πασά. Την ίδια περίοδο στο περιοδικό του «Aydılik» δημοσιεύονταν αρκετά κείμενα που υποστήριζαν τους κεμαλικούς και καταδίκαιζαν την «αντεπαναστατική κουρδική εξέγερση». Όπως το ίδιο

γνωστό είναι ότι το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα και η Εργατική Συνομοσπονδία DISK πρωτοστάτησαν το 1974 στη διεξαγωγή μαζικών εράνων για την ενίσχυση των πολεμικών αναγκών της επιχείρησης Αττίλα που διηύθυνε ο σοσιαλδημοκράτης Μπουλέντ Ετσεβίτ³. Τέλος εύγλωττη είναι η στάση της τουρκοκυπριακής αριστεράς κατά την ανακήρυξη του κατοχικού κράτους στις 15 Νοεμβρίου 1983, όπως χαρακτηριστικά την περιγράφει την επόμενη ημέρα στο περιοδικό «Σοζ» ο Αχμέτ Ονάν: «Οι βουλευτές της αντιπολίτευσης σήκωσαν όσο πιο ψηλά μπορούσαν τα χέρια τους, έστω κι αν τα πρόσωπά τους δεν ήταν χαμογελαστά. Στο παρελθόν μας είχαν χαρακτηρίσει οπαδούς της διχοτόμησης. Τώρα, όμως, τα χέρια τους ήταν ψηλά. Εφόσον ήταν τόσο πιστοί στις αρχές τους σαν σοσιαλιστές, γιατί δεν εγκατέλειψαν τη Βουλή;».

Δεν πρόκειται για συμπτώσεις ή επί μέρους περιστατικά, αλλά για στερεότυπη συμπεριφορά απέναντι σε ό,τι δεν είναι τουρκικό· απέναντι σε όλους τους ιστορικούς λαούς της Μικράς Ασίας, είτε Έλληνες, είτε Αρμένιοι, είτε Λαζοί, είτε Τσερκέζοι, είτε Γεωργιανοί, είτε Σύριοι, είτε Κούρδοι λέγονται αυτοί. Και δεν αποτελεί πια σύμπτωση το γεγονός ότι ελάχιστες φωνές διαμαρτυρίας έχουν κατά καιρούς σηκωθεί από όλους εκείνους που θεωρητικά πρεσβεύουν τον περί αντιθέτου λόγο.

Ας δούμε ένα ενδεικτικό γραπτό παράδειγμα, που δεν προέρχεται από το χώρο της πολιτικής, αλλά από το χώρο της επιστήμης.

Γράφει λοιπόν ο Τσαγλάρ Κεϊντέρ στο έργο του *Τουρκία: Δικτατορία και δημοκρατία* και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο «Η ίδρυση της Δημοκρατίας» ότι: «Οι Αρμένιοι που αριθμούσαν 1,2 εκατ. το 1896, περιορίστηκαν σε λιγότερο από 100000 το 1927, εξαιτίας της μετανάστευσης και των εχθροτήτων στη διάρκεια του πολέμου. Η πρωταρχική αιτία του μαρασμού αυτού ήταν η εξαναγκαστική πορεία του 1915, όταν οι Αρμένιοι απομακρύνθηκαν από στρατηγικές περιοχές ειδικότερα στην Ν.Α. Ανατόλια»⁴.

Δεν πρόκειται για κείμενο ανθρώπου στον οποίο θα μπορούσαμε να χρεώσουμε φανερή σχέση εξάρτησης από το τουρκικό κράτος ή τους ποικίλους παντουρανιστικούς κύκλους, αλλά για τις απόψεις ενός αριστερού Τούρκου επιστήμονα που γνωρίζει μεθοδικά να αναπτύξει το θέμα του. Τι κρύβει λοιπόν πίσω του το παραπάνω απόσπασμα. Τίποτα περισσότερο από τον λανθάνοντα σωβινισμό της τουρκικής αριστεράς, ακόμα και αυτής που έχει τις πιο προωθημένες σε επίπεδο επιστημονικής προσέγγισης απόψεις.

Είναι θλιβερό να ξεπερνιέται η γενοκτονία 1500000 Αρμενίων με περίτεχνες και αποπροσανατολιστικές εκφράσεις του τύπου «περιορίστηκαν... εξαιτίας της μετανάστευσης και των εχθροτήτων» ή «πρωταρχική αιτία του μαρασμού αυτού...».

Το νέο τουρκικό κράτος που θεμελίωσε ο Μουσταφά Κεμάλ ως ιστορική συνέχεια-αναδίπλωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, παρά τα εξωτερικά κοσμικά — δυτικής επίδρασης — χαρακτηριστικά του, που τόσο αβαθώς και επιπόλαια επαινέθηκαν και υπερεκτιμήθηκαν από την πλειοψηφία των πολιτικών και επιστημόνων, τόσο στη Δύση όσο και την πρώην Σ. Ένωση και τους δορυφόρους της, παραμένει ένα βαθύτατα ρατσιστικό παντουρανιστικό κράτος που σταθερό του στόχο και σκοπό έχει την πολιτική της φυσικής εκκαθάρισης, του εξισλαμισμού, του εξανδραποδισμού και του ξεριζώματος για τους εντός της επικρατείας του αλλοεθνείς πληθυσμούς και την μέγιστη δυνατή εμπέδωση της επιρροής-παρουσίας του σε όλον τον πελώριο ιστορικό-γεωγραφικό χώρο που εγκαταστάθηκαν ή κατάκτησαν τα διάφορα τουρανικά φύλα.

Αυτή η μακρόπνοη πολιτική εκτουρκισμού λειτούργησε και λειτουργεί σε όλη την κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και πολιτική σφαίρα και αποτυπώνεται με ιδιαίτερη έμφαση στο ίδιο το Τουρκικό Σύνταγμα του 1982.

Στο άρθρο 26 που αναφέρεται στην ελευθερία του Τύπου και την ελεύθερη έκφραση γνώμης απαγορεύεται η οποιαδήποτε μορφή δημοσίευσης στις νομικά απαγορευμένες γλώσσες, που σύμφωνα με το άρθρο 3 δεν είναι άλλες από των μειονοτήτων. Και αυτό δεν αφορά μόνο τα τυπογραφικά προϊόντα, αλλά όλες τις μορφές έκφρασης, όπως οι ταινίες, οι δίσκοι, τα σλάιτ, ακόμα και οι χειρόγραφες ανακοινώσεις⁵.

Είναι γνωστό σε οποιονδήποτε έχει στοιχειωδώς ασχοληθεί με την τουρκική νομοθεσία ότι ο ισχύων τουρκικός ποινικός κώδικας βρίθει διατάξεων που απαγορεύουν ρητά τη χρήση των λέξεων Κουρδιστάν ή Κούρδος, επισείοντας ποινές φυλάκισης που φτάνουν μέχρι τα δεκαπέντε χρόνια για οποιονδήποτε θα είχε την ατυχή έμπνευση να αναφερθεί δημόσια στην ύπαρξη Κούρδων στην Τουρκία. Κι ας αποτελεί αναμφισβήτητο ιστορικό τόπο το γεγονός ότι ολόκληρη η Ν.Α. Μικρά Ασία κατοικείται από την εποχή του Ξενοφώντα από συμπαγείς μάζες εκατομμυρίων «Καρδούχων», κι ας αποτελεί κατά κοινή ομολογία η Κωνσταντινούπολη την μεγαλύτερη κουρδική πόλη, έξω από το ιστορικό Κουρδιστάν.

Πώς άραγε μπορεί να χαρακτηριστεί ένα καθεστώς που θεωρεί εχθρό του Συντάγματος, τον πολίτη του που μιλά και γράφει στη μητρική του γλώσσα και δεν αποτελεί, άραγε, ιστορική οπισθοδρόμηση το γεγονός ότι ο προκάτοχος της σημερινής Τουρκίας, η Οθωμανική Αυτοκρατορία, αναγνωρίζοντας την πραγματικότητά της ως πολυεθνικού κράτους επέτρεπε ένα μίνιμουμ τουλάχιστον, γλωσσικής, θρησκευτικής και πολιτιστικής ελευθερίας στους μη Τούρκους υπηκόους της; Βάναυσο και αντιδημοκρατικό στους τουρκικής καταγωγής υπηκόους του, αμείλικτο και ανελέητο σε κάθε μη Τούρκο πολίτη του, ήταν και είναι το σύγχρονο τουρκικό κράτος. Και αυτό δεν αποτελεί καταγγελία των αντιπάλων του, αλλά τραγική διαπίστωση των επανειλημμένων εκθέσεων διεθνών οργανισμών, εξέχουσα θέση μεταξύ των οποίων κατέχουν οι ετήσιες εκθέσεις της οργάνωσης Διεθνής Αμνηστία⁶.

Είναι, λοιπόν, ορατή διά γυμνού οφθαλμού η εθ'λοτυφλία όλων εκείνων που σε Ελλάδα, Ευρώπη και Αμερική, μιλούν ανευρθρίαστα για δημοκρατική Τουρκία, υπερθεματίζοντας μάλιστα τις τουρκικές πρωτοβουλίες για ένταξη της Τουρκίας στην ΕΟΚ, όταν το τουρκικό κράτος αποτελεί ένα από παράδειγμα ρατσιστικού κράτους, χειρότερου — υπό μian ορισμένη έννοια — και από αυτό της Ν. Αφρικής.

Η τουρκική πολιτική στο Κυπριακό και οι ιστορικές ευθύνες των πολιτικών σχηματισμών σε Ελλάδα και Κύπρο

Κραυγαλέο παράδειγμα της πολιτικής αυτής αποτελεί η κατάσταση που έχει διαμορφωθεί στη σημερινή Κύπρο, με συρροές πρωτοφανών εγκληματικών πράξεων που κυριολεκτικά έχουν κονιορτοποιήσει το σύνολο των κανόνων που διέπουν το Διεθνές Δίκαιο και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Δεν θα σταθώ περισσότερο στο σημείο αυτό, γιατί αναλυτικά έχει ήδη εκτεθεί. Θα επιμείνω όμως ότι από μόνο του καθιστά και αναδεικνύει το Κυπριακό σε αποφασιστικό παράγοντα-κριτήριο για να διαγνώσουμε την πραγματική στάση και ιδεολογία των διάφορων τάξεων, ομάδων και ατόμων, σε Ελλάδα, Κύπρο και Τουρκία, απέναντι σε μείζονος αξίας ζητήματα όπως η ελευθερία, η αυτοδιάθεση, η δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ισονομία των πολιτών, η αλληλεγγύη απέναντι στο θύμα και η στάση αρχών απέναντι στον θύτη.

Η τουρκική πρακτική έχει ήδη αναλυθεί και είναι πραγματικά θλιβερή σχεδόν στο σύνολό της, με κορυφαίο παράγοντα αντίφασης και ασυνέπειας την εμφορούμενη — υποτίθεται — από ιδέες διεθνιστικής αλληλεγγύης τουρκική αριστερά, που δείχνει ότι ξεχνά αυτομάτως τις αρχές της όταν αυτές αφορούν τα δικαιώματα των μη τουρκικών πληθυσμών.

Δεν αποτελεί λοιπόν κατ' εξαίρεση φαινόμενο, αλλά συνειδητή πολιτική επιλογή, το γεγονός της μερικής ή καθ' ολοκληρίαν συμπτώσεως όλων των τουρκικών και τουρκοκυπριακών πολιτικών σχηματισμών απέναντι στα κορυφαία ζητήματα της γενοκτονίας των Αρμενίων, της αυτοδιάθεσης των Κούρδων, του διαμελισμού της Κύπρου.

Αναμφίβολα θα ήταν εσφαλμένο και το χειρότερο άδικο, να χρεωθεί συλλήβδην σύμπας ο τουρκικός λαός ή ειδικότερα κάποιες περιορισμένης εμβέλειας δημοκρατικές συνιστώσες του, την κυρίαρχη κουλτούρα και πρακτική της παντουρανιστικής και κεμαλικής ιδεολογίας.

Κανείς δεν θα πρέπει να ξεχάσει ή να αποσιωπά περιστατικά, όπως η δολοφονία του εκδότη της τουρκικής συνδικαλιστικής εφημερίδας της ΠΕΟ Φαζίλ Οντούρ τον Μάιο του 1958 από Τούρκους φασίστες ή τη δολοφονία τον Απρίλιο του 1962 των συντακτών της «Τζουμχουριέτ» Αχμέτ Γκιουρκάν και Αϊχμάν Χικμέτ, επειδή με υποδειγματική συνέπεια αποκάλυψαν ότι η τοποθέτηση βόμβας σε ένα τζαμί στον ελληνικό τομέα της Λευκωσίας, δεν ήταν έργο Ελλήνων όπως εσκεμμένα διατυμπάνιζε η τουρκοκυπριακή ηγεσία, αλλά συνειδητή πρόκληση των Τούρκων φασιστών, που επεδίωκαν να διευρύνουν το χάσμα ανάμεσα στις δυο πλευρές.

Τελευταίος ιδαλγός μιας άλλης αντίληψης και λογικής υπήρξεν ο αγωνιστής συνδικαλιστής και δημοσιογράφος Ντερβίς Καβάζογλου, άνθρωπος που με περισσή παρησία ξεσκέπασε το ρόλο της κυρίαρχης τουρκοκυπριακής κάστας. Δολοφονήθηκε κι αυτός άνανδρα από τις συμμορίες του Ραούφ Ντενκτάς στις αρχές Απριλίου 1965, μέσα στο αυτοκίνητό του μαζί με το φίλο του και συναγωνιστή του Κώστα Μισιαούλη.

Όμως αυτά και ορισμένα ακόμα πραγματικά περιστατικά δεν ανατρέπουν την κυρίαρχη εικόνα της ολικής ή μερικής ταύτισης όλων των πολιτικών φορέων και σχηματισμών, αλλά και της συντριπτικής πλειοψηφίας των Τούρκων πολιτών με το παντουρανιστικό και κεμαλικό ιδεώδες.

Πώς αλήθεια αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν οι Έλληνες (Ελλαδίτες και Ελληνοκύπριοι) πολιτικοί και πολίτες και ποια στάση κρατούν απέναντι στην απαράδεκτη αυτή κατάσταση;

Είναι ήδη αρκετές φρονώ οι αναφορές που έχουν ήδη παρατεθεί σχετικά με τη στάση των πολιτικών μας σχηματισμών, αλλά και του ίδιου του λαού μας, απέναντι στις τουρκικές ενέργειες και προκλήσεις. Εδώ είναι όμως χρήσιμο, να ξαναεπισημανθούν ορισμένα πράγματα.

Ανεξάρτητα από το ότι η συντριπτική πλειοψηφία του λαού μας, μέχρι τουλάχιστον το 1959, έβλεπε το Κυπριακό ως αλτρωτικό πρόβλημα που επικεντρώνονταν στον συλλογικό πόθο για «ένωση της Κύπρου με τη μητέρα Ελλάδα», η στάση ορισμένων πολιτικών σχηματισμών, κάποιων μειοψηφικών κοινωνικών ομάδων και — κυρίως — των ελληνικών κυβερνήσεων και της ηγεσίας της αριστεράς σε Ελλάδα και Κύπρο ήτανε όχι μόνο αντιφατική αλλά και εξ αντικειμένου αντίθετη με τα ευρύτερα συμφέροντα του ελληνικού έθνους ως συνόλου.

Με εντυπωσιακή ενάργεια, στην ιστορική συνεδρίαση της Βουλής την 25η Φεβρουαρίου 1959, όπου συζητήθηκε η πρόταση δυσπιστίας προς την κυβέρνηση Κ. Καραμανλή,

ο αρχηγός των Φιλελευθέρων, Σοφοκλής Βενιζέλος, αποτυπώνει τη συμπεριφορά της συγκεκριμένης ελληνικής κυβερνήσεως: «Ο κ. Υπουργός των Εξωτερικών, ημπορεί να υπερηφανεύεται εάν χάριν μιας δήθεν διπλωματικής επιτυχίας εσφαγίασε τα απαράγραπτα δικαιώματα των Κυπρίων, και διά διεθνούς πράξεως απημπόλησεν εις το διηνεκές την ένωσιν της Κύπρου με την Ελλάδα.

Εάν φιλοδοξία του ήτο να γίνη ο ενταφιασμός της ιεράς αυτής υποθέσεως το επέτυχεν εις το ακέραιον.

Θα μας αντιτάξη ο κ. Υπουργός ότι έναντι των γενομένων υποχωρήσεων και θυσιών επιτύχομεν την ανεξαρτησίαν της Κύπρου. Μόνον άνθρωποι οι οποίοι έχασαν κάθε έννοιαν πραγματικότητος ημπορούν να ισχυρισθούν ότι πρόκειται περί ανεξαρτήτου Κράτους.

Μέχρι τινος εθεωρείτο απαράδεκτος και αυτή ακόμη η ηγγυημένη ανεξαρτησία, εν ω την στιγμήν αυτήν δι' επισήμου πράξεως της Ελληνικής Κυβερνήσεως υπεγράψαμεν την αλυσοδεμένην πλέον ανεξαρτησίαν.

Ο ισχυρισμός του κ. Υπουργού των Εξωτερικών ότι εάν εγένοντο τοιαύτης εκτάσεως παραχωρήσεις προς τους Τούρκους οφείλεται εις το γεγονός, ότι η Κύπρος απέχει μόνον 40 μίλια από τας τουρκικάς ακτάς είναι παιδαριώδης διότι εν τοιαύτη περιπτώσει όλαι αι νήσοι του Αιγαίου αι γειτνιαζούσαι προς την Μ. Ασίαν θα έπρεπε να παραχωρηθούν εις την Τουρκίαν, δοθέντος ότι μερικαί εξ αυτών ευρίσκονται εις απόστασιν κάτω των 2 μιλίων, χωρίς να λάβωμεν υπ' όψιν, ότι μεταξύ των δύο χωρών υπάρχουν κοινά χερσαία σύνορα.

Και ποια ανάγκη επέβαλε προς εξευμενισμόν των Τούρκων να προβάμεν εις εξευτελιστικές υποχωρήσεις προς δημιουργίαν ενός αλλοπροσάλλου καθεστώτος ανεξαρτησίας που μοιραίως θα οδηγήση εις συνεχείς προστριβάς μεταξύ των δύο Κοινοτήτων;

Δεν ήτο επαρκής κατοχύρωσις προς εξασφάλισιν της τουρκικής μειονότητος η παρουσία των Αγγλικών στρατευμάτων;

Όταν εδόθη καθεστώς αυτονομίας εις την ιδιαίτεράν μου πατρίδα με παρουσίαν στρατευμάτων των προστάτιδων δυνάμεων μετά την επανάστασιν του 1897 δεν υπήρχεν ουδείς περιορισμός εις την Κυβέρνησιν της νήσου και η μόνη εκπροσώπησις της τουρκικής επικυριαρχίας συνίστατο εις μίαν τενεκεδένιαν σημαίαν που υψούτο σ' ένα μικρό νησάκι εις την είσοδο του κόλπου της Σούδας.

Και δεν επρόκειτο περί ανεξαρτήτου Κράτους το δε ποσοστόν του τουρκικού πληθυσμού εν Κρήτη ήτο μεγαλύτερον από το σημερινόν ποσοστόν των Τούρκων εν Κύπρω.

Εφ' όσον η Κυβέρνησις ήτο αποφασισμένη να εγκαταλείψη την αυτοδιάθεσιν και να προχωρήση εις το κλείσιμον του ζητήματος είχε πλείστας ευκαιρίας να αναλάβη τας ευθύνas της και να αποδεχθή τας κατά καιρούς προταθείσας λύσεις Χάρντιγκ-Ράντγκλιφ, κατά πολύ εθνικώς συμφερωτέρας από την υπογραφείσαν σήμερον, διά της οποίας καθιστούμε τους Τούρκους συγκυρίαρχους της νήσου 36 ολόκληρα χρόνια μετά την συνθήκην της Λωζάνης οπότε η ηττημένη Ελλάδα επέτυχε δήλωσιν της Τουρκίας ότι παραιτείται οιασδήποτε αξιώσεως επί της Κύπρου. Αλλά και αυτό ακόμη το σχέδιο Μακ Μίλλαν ίσως ήταν ολιγώτερον οδυνηρόν από το σημερινό κατασκευάσμα.

Και έρχεται η Κυβέρνησις κατόπιν μιας ολεθρίας επί 4 περίπου έτη διαχειρίσεως να μας είπη ότι εις ο σημείον περιήλθον τα πράγματα, δεν ήτο δυνατόν άλλως γενέσθαι. Ομοιάζει τρόπον τινά η Κυβέρνησις προς ιατρόν, όστις λόγω κακής διαγνώσεως και εσφαλμένης θεραπείας του ασθενούς πελάτου, προεκάλεσε γάγγραινα συνεπείa της οποίας ηναγκάσθη να αποκόψη τα άκρα διά να σώση τον κορμόν. Αυτό είναι το τυπικόν παρά-

δειγμα ενώπιον του οποίου ευρισκόμεθα σήμερα.

Αντί να θριαμβολογή η Κυβέρνησις θα ηδύνατο να επικαλεσθή μίαν μόνον δικαιολογίαν, ότι προέβη εις μίαν ταπεινωτικήν συνθηκολόγησιν, χάριν της διατηρήσεως της Ελληνοτουρκικής φιλίας. Κύριοι βουλευταί, εκ παραδόσεως ήμην θιασώτης της Ελληνοτουρκικής φιλίας και εφ' όσον κατείχον υπευθύνους θέσεις έδωσα δείγματα της προσπαθείας την οποίαν κατέβαλον προς περαιτέρω σύσφιγξιν των δεσμών μεταξύ των δύο χωρών.

Ελλάς και Τουρκία εις υψηλούς τόνους διεκήρυσσον, ότι βάσις της εξωτερικής των πολιτικής ήτο η φιλία των δύο χωρών, την οποίαν επεσφράγισαν διά της υπογραφής των ο Ελευθ. Βενιζέλος και ο Κεμάλ Ατατούρκ.

Δυστυχώς τα τελευταία γεγονότα λόγω Κύπρου απέδειξαν πόσον σαθρά υπήρξεν η φιλία αυτή τουλάχιστον από της άλλης πλευράς και διερωτώμαι εάν είναι πλέον δυνατή η αναβίωσις της, εφ' όσον η Τουρκία τόσον επιμόνως αντετίθετο εις την ιδέαν ότι ήτο δυνατόν η σύμμαχος Ελλάς να καταλάβη την νήσον, εις ην περίπτωσιν εδίδετο κάποτε εις τον Κυπριακόν λαόν η ευκαιρία ασκήσεως του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως, φιλία δεν είναι δυνατόν να υπάρξη.

Η φιλία αποδεικνύεται ετεροβαρής και ανύπαρκτος εφ' όσον τόσον μεγάλη δυσπιστία υπάρχει εκ μέρους του ενός συμβαλλομένου προς τον έτερον...

Θα υπήρχε και μία άλλη δικαιολογία, ότι η Κυβέρνησις λόγω των γενικώτερων συμφερόντων του Δυτικού κόσμου ηναγκάσθη να υποκύψη εις την επιβληθείσαν συνθηκολόγησιν. Αλλ' εν τοιαύτη περιπτώσει δεν νομίζετε, κ. Πρόεδρε της Κυβερνήσεως, ότι είχατε υποχρέωσιν να ενημερώσετε την αντιπολίτευσιν, δοθέντος ότι από του 1938 είχε θεσπισθή, ότι η εξωτερική πολιτική είναι κοινή;

Εις την τελευταίαν αυτήν περίπτωσιν αντί να θριαμβολογήτε θα έπρεπεν ευθαρσώς να δηλώσετε, ότι ενώπιον των κρίσιμων στιγμών και εν όψει των συνομιλιών της Δύσεως με την Σοβ. Ένωσιν, ηναγκάσθητε να προβήτε εις θυσίας προς εξασφάλισιν της ενότητος εντός της Ατλαντικής Συμμαχίας.

Αλλ' ασφαλώς δεν πρόκειται περί αυτού και καταπλήσεται κανείς προ της βροχής των ανταλλασσομένων συγχαρητηρίων και επαίνων εκ μέρους υπευθύνων και ανευθύνων παραγόντων. Και όλη αυτή η σκηνοθεσία συντελείται διά να εμφανίση η Κυβέρνησις νέους θριάμβους προς διατήρησιν της εις την Αρχήν.

Κύριοι βουλευταί, είναι τραγική η περίπτωσις του Κυπριακού Λαού, όστις αποδουθείς εις ένα ηρωικόν αγώνα διά την ελευθερίαν του, βλέπει τας ελπίδας του διαψευδομένας κατά τον πλέον τραγικόν τρόπον και εξεγείρεται η συνείδησις των αγωνιστών, διότι το χυθέν αίμα και αι θυσίαι επήγαν επί ματαιώ, λόγω κακής διαχειρίσεως του όλου ζητήματος. Δεν θα ήτο υπερβολή να είπω, ότι ο Κυπριακός Λαός ηγωνίσθη διά να νικήση τελικώς η Τουρκία».

Στον ίδιο παρονομαστή από διαφορετική αφετηρία οδηγείται και η ελληνοκυπριακή — κυρίως — αριστερή πολιτική ηγεσία που από τα πρώτα χρόνια της ύπαρξής της, αντιτάχθηκε με τον Α ή Β τρόπο στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων της Κύπρου⁷.

Πολύ αργότερα η ελληνοκυπριακή αριστερά κάτω από την πίεση των πραγμάτων αλλά περισσότερο των ίδιων της των οπαδών θα αποστεί από τις απαράδεκτες αρχικές της θέσεις και θα υιοθετήσει απόψεις που ταυτίζονται με την αυτοδιάθεση-ένωση, που ήταν — άλλωστε — οι απόψεις όλων των Ελληνοκυπρίων συμπεριλαμβανομένων — φυσικά

— και των κομμουνιστών⁸. Μια πολύ χαρακτηριστική εικόνα των παραπάνω μας δίνει ο Τσαρλς Φόλνι: «... σε καμιά από τις κομμουνιστικές συγκεντρώσεις δεν υπήρχε ίχνος ερυθρού. Οι σύντροφοι κρατούσαν ελληνικές σημαίες με σταυρούς πάνω στο κοντάρι, οι επόπτες φορούσαν γαλανόλευκα περιβραχιόνια.

Το πλήθος, κυρίως νέοι, φώναζε «Ε-ΝΩ-ΣΙΣ» —ένωση όχι βέβαια με την Σοβιετική Ένωση αλλά με τη μοναρχοφασιστική Ελλάδα όπου ο κομμουνισμός ήταν παράνομος και οι οπαδοί του σάπιζαν στις φυλακές»⁹.

Η ενωτική πολιτική όμως της ηγεσίας του ΑΚΕΛ, όπως τα γεγονότα στη συνέχεια απέδειξαν δεν ήταν γνήσια αλλά προϊόν ανάγκης. Γι' αυτό και κατήγγειλε ή απείχε από τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του 1955- '59, χρησιμοποιώντας διάφορα προσχήματα που αδυνατούσαν πια να συγκαλύψουν τον βαθύτατα μεταπρατικό και εξαρτημένο χαρακτήρα της.

Η οργανική ανεπάρκεια της παραδοσιακής αριστεράς να κατανοήσει τον αμφίσημο χαρακτήρα του εθνικισμού και να μπορέσει περνώντας μέσα από τις συμπληγάδες των ιδιαιτεροτήτων, να διακρίνει ανά περίπτωση τα θετικά ή αρνητικά του στοιχεία, αποτυπώνεται, ανάγλυφα — θα έλεγα —, στο Κυπριακό και ιδιαίτερα στη στάση που κράτησε στη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, αδυνατώντας να ερμηνεύσει επιστημονικά το φαινόμενο Διγενής. Πώς δηλαδή αυτός που η αριστερά στην Ελλάδα τον θεωρούσε «αρχηγό της προδοτικής οργάνωσης Χ» και λίγο-πολύ όργανο των ξένων, να είναι για τον Ελληνισμό της Κύπρου ο «γέρος», ο μπροστάρης και η ψυχή του αγώνα για την αυτοδιάθεση-ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Έτσι λοιπόν από διαφορετικούς δρόμους συντηρητικές κυβερνήσεις και ηγεσίες της αριστεράς, τα δυο φερόμενα «άκρα» της ελληνικής πολιτικής σκηνής, κατέληγαν και καταλήγουν στον ίδιο παρονομαστή. Την προσπάθεια ένταξης ενός γνήσιου δημοκρατικού δικαιώματος για την αυτοδιάθεση της Κύπρου στα ιδιοτελή συμφέροντα της μεταπρατικής τους ιδεολογίας. Το βάθος αυτής της σύγκλισης, όπως τα ίδια τα γεγονότα θα βεβαιώσουν είναι πολύ μεγαλύτερο απ' όσο μια πρώτη προσέγγιση δείχνει. Οι ρίζες της μεταπρατικής ιδεολογίας είναι πολύ βαθιές και μόνον οι ανιστόρητοι αφηνιάζονται όταν σήμερα τις βλέπουν να ξεκινάν από τους νέους ηγέτες της αριστεράς Δ. Χριστόφια και Α. Παπαρήγα για να καταλήξουν στον Γ. Βασιλείου και τον Κ. Μητσοτάκη.

Πατριωτισμός, διεθνισμός και εθνικό ζήτημα

Η ανάδειξη του Κυπριακού ως πρωταρχικού εθνικού μας θέματος παρουσιάζει επιπρόσθετα και μιαν άλλη θεωρητική και πρακτική πτυχή. Ότι θέτει άμεσα στο στόχαστρο όλες τις απόψεις και θεωρίες για τον πατριωτισμό, τον εθνισμό, τον εθνικισμό, τον διεθνισμό και το εθνικό πρόβλημα.

Είναι ζήτημα αν και σήμερα ακόμα υπάρχουν οι αναλύσεις εκείνες που χωρίς να κάνουν ιδεολογική χρήση των ιστορικών πεπραγμένων μπορούν έστω και κατά προσέγγιση να ανιχνεύσουν ικανοποιητικά τα προβλήματα αυτά.

Και αν αυτό ισχύει για απόψεις και θεωρίες που έχουν μια κατά βάση εθνιστική οπτική — και άρα βρίσκονται σε μια πορεία θετικού προσδιορισμού τους — η κατάσταση αγγίζει τα όρια του τραγικού για όλες εκείνες τις αντιλήψεις που καθηλώθηκαν στη διεθνιστική αφετηρία που μπορεί να συνοψιστεί στην περίφημη μαρξική και αναρχική ρήση ότι «οι προλετάριοι δεν έχουν πατρίδα».

Ανήκοντας σε εκείνους από το χώρο της ελληνικής αριστεράς που αφετηριακά πολέμησαν¹⁰ ως αβάσιμη επιστημονικά και ανιστόρητη την παραπάνω άποψη διαπίστωσα μέσα από διαδοχικές προσεγγίσεις ότι το εθνικό ζήτημα αποτελεί την αχίλλειο πτέρνα όχι μόνο της δικής μας αριστεράς, αλλά και των πλείστων παλαιών και νέων σχημάτων που γεννήθηκαν κάτω από την επίδραση μαρξικών ή αναρχικών θεωριών.

Είναι τραγική, αλλά και αληθινή συνάμα η διαπίστωση ότι ολόκληρος σχεδόν ο χώρος που εκτείνεται από τους οπαδούς του τριτοδιεθνιστικού σοσιαλισμού μέχρι και την σοσιαλδημοκρατία ή τα αναρχικά και τεταρτοδιεθνιστικά άκρα, αδυνατεί να κατανοήσει την πραγματικότητα ότι η πατριωτική-εθνική συνείδηση ήταν και είναι κάτι απτό, υλικό, που ήταν και είναι πολύ πιο σταθερό και ισχυρό από τη μεταβλητή και ρευστή κοινωνική συνείδηση, πάνω στην οποία στηρίχθηκε μανιχαϊστικά η εσχατολογική αντίληψη για τους προλετάριους που δεν έχουν πατρίδα.

Κι ας επιβεβαιώνει η ίδια η ζωή καθημερινά την αγεφύρωτη αντίθεση ανάμεσα στη θεωρία και την ιστορική πραγματικότητα. Πραγματικότητα που πολύ αδρά επικυρώνει το γεγονός ότι *οι άνθρωποι, ανεξάρτητα από το σε ποια κοινωνική τάξη ανήκουν, γεννιούνται από συγκεκριμένους και φυλετικά προσδιορισμένους γονείς φορείς μιας ορισμένης γλώσσας, θρησκείας και κουλτούρας, μεγαλώνουν βιώνοντας την καθημερινότητα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό και γεωγραφικό χώρο ο οποίος αμετάκλητα τους σφραγίζει θετικά και αρνητικά και ότι ο χώρος αυτός, που δεν είναι άλλος από την πατρίδα τους στην οποία ζουν, εργάζονται, ερωτεύονται, παντρεύονται και πεθαίνουν, έχει γι' αυτούς εκείνο το μοναδικό στοιχείο που είναι από ένα σημείο και πέρα και στοιχείο συνειδητής επιλογής, δηλαδή στοιχείο αυτοπροσδιορισμού, αυτοδιάθεσης και ελευθερίας.*

Και αυτό χωρίς — φυσικά — να γίνεται καμιά υπερ-ιστορική προσέγγιση που θα ήθελε να ταυτίσει το σύγχρονο συγκεντρωτικό κράτος με το έθνος, και χωρίς — φυσικά — να παραγνωρίζονται τα χρονικά όρια που το φαινόμενο εμφανίζεται ιστορικά, κάνοντας διακριτικά τα σημεία διαφοροποίησης από τις ανεπαρκείς αντιλήψεις που ταυτίζουν το έθνος με τη φυλή ή του που αντιλαμβάνονται ως αμιγές προϊόν της βιομηχανικής κοινωνίας. Ο εθνικισμός δεν ταυτίζεται ούτε χρονικά, ούτε περιεχομενικά με τον πατριωτισμό. Οι ρίζες του πατριωτισμού είναι πολύ βαθιά χωμένες στο χρόνο. Αλλά και στην πιο πρόσφατη περίοδο όπου ο εθνικισμός και ο πατριωτισμός συνυπάρχουν, ο εθνικισμός αποτελεί εν μέρει ξεχωριστή — ειδική κατηγορία πατριωτισμού, που έχει πολλά κοινά αλλά και πολλά αποκλίνοντα στοιχεία με τον πατέρα του. Στοιχεία που καθορίζονται εν πολλοίς από την σύγχρονη ιστορική, κοινωνική, πολιτική, εκπαιδευτική, οικονομική και πολιτισμική πραγματικότητα των τριών τελευταίων αιώνων.

Αν η βαθιά αγάπη των ανθρώπων για τον τόπο τους είναι στοιχείο φανταστικό ή αρνητικό, αν η συνείδηση ότι το χώμα που σκεπάζει τα κόκαλα των προγόνων τους αποτελεί διαχρονικό στίγμα της ύπαρξής τους (*Αυτό το χώμα είναι δικό τους και δικό μας*, Γ. Ρίτσος), είναι στοιχείο φανταστικό ή αρνητικό, αν η επίγνωση ότι η κοινή ιστορία τους ως παρελθόν και παρόν καθορίζει — σε μεγάλο βαθμό — και το πεπρωμένο τους ως μέλλον είναι στοιχείο φανταστικό ή αρνητικό, αν η εμμονή τους στα κοινά ήθη και έθιμα είναι στοιχείο φανταστικό ή αρνητικό, αν η διαπίστωση ότι μόνο η μητρική τους γλώσσα μπορεί να δώσει και να εκφράσει ό,τι πιο άθλιο και μεγαλειώδες περικλείει ο ψυχικός τους κόσμος είναι στοιχείο φανταστικό ή αρνητικό, αν η φράση του πολύγνωμου Οδυσσέα «*εἰπέ μοι, εἴ ἐτεόν γε φίλην ἐς πατρίδ' ἱκάνω*»¹¹, δεν είναι εντελώς ίδια με αυτήν που είπε, λέει και θα πει κάθε πρόσφυγας, ξενιτεμένος ή ξεριζωμένος, κάθε Αρμένιος, Παλαιστίνιος, Κούρδος ή Ελληνοκύπριος μόλις ξαναντικρίσει τη γη των πατέρων του.

τότε πραγματικά έχουμε να κάνουμε με μια γιγαντιαία υπέρ του πατριωτισμού απάτη, που μας ταλαιπωρεί από τότε που η ανθρωπότητα πέρασε από την προϊστορία στην ιστορία.

Αυτή η ουσιαστική λοιπόν ταύτιση των ανθρώπων με το χώρο στον οποίο ζουν, τον πολιτισμό που από κοινού βιώνουν και συνδιαμορφώνουν, την κοινή παιδεία (*οι της ημετέρας παιδείας μετέχοντες*), αλλά και η συνείδηση και βούληση να τα διεκδικούν ως πυρηνικά στοιχεία της ανθρώπινης (ατομικής και συλλογικής) ταυτότητάς τους, αποτελεί το πλέον υλικό-υλιστικό στοιχείο της υπάρξεώς τους και αυτό ακριβώς το στοιχείο προσπάθησαν και προσπαθούν να αναιρέσουν οι σταυροφόροι του «διεθνισμού» ερχόμενοι σε πλήρη διάσταση με την πραγματικότητα και την επιστήμη.

Επεδίωξαν, με δυο λόγια, να θέσουν κάτω από μια λογική ιδεολογικής προκατασκευής, αυτό που αποτελούσε στοιχείο άρνησης των προκατασκευών· στοιχείο διαφορετικότητας και ελευθερίας, αυτό που αναγκαστικά λόγω της αφετηριακά πλουραλιστικής του βάσης και ποικιλομορφίας αποτέλεσε το ιστορικό φρένο στα χιτλερικά και σταλινικά ολιστικά πρότυπα.

Γι' αυτό και είναι εύστοχη η διαπίστωση του Tom Nairn ότι: «Η θεωρία του εθνικισμού αντιπροσωπεύει τη μεγάλη ιστορική αποτυχία του μαρξισμού. Μπορεί να είχε και άλλες, και ορισμένες από αυτές να υπήρξαν αντικείμενο διαμάχης σε μεγαλύτερο βαθμό: Οι ανεπάρκειες του μαρξισμού πάνω στον ιμπεριαλισμό, το κράτος, την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους και την εξαθλίωση των μαζών είναι ασφαλώς παλαιά πεδία μαχών. Ωστόσο, κανένα από αυτά δεν είναι τόσο σημαντικό, τόσο θεμελιώδες όσο το πρόβλημα του εθνικισμού, τόσο στη θεωρία όσο και στην πολιτική πρακτική»¹².

Αυτή τη μεγάλη ιστορική αποτυχία του μαρξισμού εντοπίζει και ο Έρνεστ Γκέλλνερ, όταν με εξαιρετική γλαφυρότητα και βρετανικό χιούμορ γράφει χαρακτηριστικά: «Ακριβώς όπως οι εξτρεμιστές Σίιτες μουσουλμάνοι διατείνονται πως ο Αρχάγγελος Γαβριήλ έκανε λάθος δίνοντας το Μήνυμα στον Μωάμεθ, ενώ αυτό προοριζόταν για τον Αλί, έτσι και οι μαρξιστές αρέσκονται κατά βάσιν να νομίζουν πως το πνεύμα της ιστορίας ή η ανθρώπινη συνείδηση έκανε μια τρομερή γκάφα. Το αφυπνιστικό μήνυμα προοριζόταν για τις τάξεις, λόγω όμως κάποιου τρομερού ταχυδρομικού λάθους δόθηκε στα έθνη. Είναι τώρα αναγκαίο οι στρατευμένοι επαναστάτες να πείσουν το λανθασμένο παραλήπτη να παραδώσει το μήνυμα μαζί με το ζήλο που αυτό γεννά στο δικαιούχο παραλήπτη για τον οποίο προοριζόταν. Η απροθυμία τόσο του δικαιούχου όσο και του σφετεριστή παραλήπτη να εκπληρώσουν αυτή την επιταγή προκαλεί και ερεθίζει πολύ τον ακτιβιστή».¹³

Όμως «παρ' όλο που η έκρηξη στην Ανατολική Ευρώπη έθεσε για άλλη μια φορά επί τάπητος το πρόβλημα της αυτοδιάθεσης των λαών, εν τούτοις οι ηγεσίες της αριστεράς, μένοντας αγκυλωμένες στη λογική των παραδοσιακών τους αναλύσεων, ερμήνευσαν τα γεγονότα με βασικό κριτήριο την πολιτική και οικονομικοκοινωνική διάσταση, παραγνωρίζοντας για άλλη μια φορά την εθνική-πολιτισμική. Είδαν δηλαδή πάλι τα ζητήματα από τη μια πλευρά τους. Κι όμως, η έναρξη της οριστικής κρίσης των ανατολικών καθεστώτων ήταν η επιβεβαίωση της μειοψηφικής στην αριστερά άποψης ότι ο αιώνας μας είναι αιώνας κυρίως του εθνισμού και του κρατισμού. Είναι αιώνας, για να θυμηθούμε τα λόγια του Φρειδερίκου Ένγκελς, που δίνει το δικαίωμα στους Πολωνούς εργάτες να είναι πρώτα εθνικιστές και ύστερα διεθνιστές. Γιατί δεν μπορείς να εκφράσεις ουσιαστική διεθνιστική αλληλεγγύη όταν έχεις χάσει ολοκληρωτικά την εθνική σου ευαισθησία, όταν κωφεύεις ή σιωπάς για τα όσα συμβαίνουν σε χιλιάδες αδέρφια σου στην Κύπρο ή στην Αλβανία»¹⁴.

Αυτά είναι, κατά τη γνώμη μου, τα βασικά στοιχεία βάσει των οποίων μπορεί να γίνει μια αφετηριακή κατ' αρχήν προσέγγιση του εθνικού φαινομένου. Γιατί από εκεί και πέρα

οι δρόμοι είναι πολύπλοκοι, αμφίδρομοι και σκολιοί. Κανένα, ίσως, άλλο φαινόμενο δεν αποτελεί κυριολεκτικά ζωντανή αντίφαση, όσο αυτό. Και σε κανένα άλλο, οι «δύο» πλευρές των πραγμάτων, το «αφ' ενός» και το «αφ' ετέρου», δεν σμίγουν και δεν συγκρούονται με τους πιο διαφορετικούς και ιδιόμορφους όρους.

Πατριωτικός, φιλελεύθερος, δημοκρατικός, σοσιαλιστικός, εθνικοαπελευθερωτικός, ρατσιστικός, φασιστικός, εθνικοσοσιαλιστικός, ο εθνικισμός, αλλά και το εθνικό φαινόμενο στις ευρύτερες του προεκτάσεις, υφίσταται ως ένα δυναμικό σύνολο υπαρκτών εκδοχών που εξαιρετικά δύσκολα μπορούμε να το καταγράψουμε και ακόμα δυσκολότερα να το αποτιμήσουμε στην βαθύτερη λογική και λειτουργία του. Έκφραση συντηρητική αλλά και ριζοσπαστική, μετριοπαθής αλλά και εξτρεμιστική, εξουσιαστική αλλά και απελευθερωτική, με πολλές φωτεινές και σκοτεινές πλευρές, αποτελεί ένα από τα στοιχεία κλειδιά που ερμηνεύουν την ανθρώπινη ιστορία από το χρονικό σημείο που οι έννοιες του κοινού τόπου-εστίας και του κοινού βίου-πεπρωμένου, αποτελούν σταθερούς άξονες των ανθρώπινων κοινωνιών.

Αυτό, το αζεδιάλυτο κουβάρι των σχεδιασμών, των λόγων, της πρακτικής και των φαντασιώσεων που συνθέτει την πορεία, τόσο των μοναχικών ατόμων, όσο και των ευρύτερων συνόλων, προσπάθησε να εντάξει σε μίαν αφαιρετική ολιστική οπτική η παραδοσιακή («συντηρητική» και «ανανεωτική») ιδιαίτερα αριστερά, με αποτέλεσμα να υποβιβάσει αφάνταστα τη θεωρητική έρευνα και να στιγματισθεί αμετάκλητα ως ιδεολογικός στυλοβάτης της μετατροπής της ΕΣΣΔ σε απέραντη φυλακή εθνών και λαών.

Κι όμως, όσο κι αν φαίνεται περίεργο, θα μπορούσε να στηριχθεί και σε μίαν άλλη πλευρά — αναμφίβολα μειοψηφική — της ίδιας όμως της παραδόσεώς της¹⁵, που κατά τα φαινόμενα αγνοεί.

Γιατί, είναι γεγονός, ότι η εναγώνια προσπάθεια κατανόησης της ιστορικής πραγματικότητας, οδήγησε έναν αυθεντικό διεθνιστή που έφερε το όνομα Καρλ Μαρξ να γράφει στις 16 Μαρτίου 1868 στον Φρειδερίκο Ένγκελς ότι: «Ο τρόπος με τον οποίο οι Άγγλοι μεταχειρίζονται σήμερα στην Ιρλανδία τους πολιτικούς κρατούμενους ή ακόμα και εκείνους που είναι μόνο ύποπτοι ή εκείνους που καταδικάστηκαν μόνο σε φυλάκιση (όπως ο Pigott του Irishman και ο Sullivan των News) ξεπερνά πραγματικά ό,τι γίνεται στην Ευρώπη εκτός από την Ρωσία. Τα παλιόσκυλα!», τον Ένγκελς να του απαντά στις 24 Οκτωβρίου 1869, ότι: «Από την ιρλανδική ιστορία φαίνεται τι συμφορά είναι για έναν λαό να έχει υποτάξει έναν άλλο» και τον Μαρξ να του ανταπαντά στις 10 Δεκεμβρίου 1869 ότι: «Μια βαθύτερη μελέτη με έπεισε όμως για το αντίθετο. Η αγγλική Working class δεν θα κάνει ποτέ τίποτα προτού ελευθερωθεί η Ιρλανδία. Από την Ιρλανδία πρέπει να ξεκινήσουμε»¹⁶.

Τι άλλο από αναίρεση των αφηρημένων διεθνιστικών γενικοτήτων είναι οι συγκεκριμένες αυτές αναφορές, ενδεικτικές των αξεπέραστων αντιφάσεων του ίδιου του Μαρξ¹⁷ που εκών άκων «βυθίζεται και αυτός στον εθνικιστικό βούρκο», υπερασπίζοντας — σωστά — τους Ιρλανδούς πατριώτες, όπως — άλλωστε — και η άλλη μεγάλων διαστάσεων πρωτοδιεθνίτικη φυσιογνωμία ο Μιχαήλ Μπακούνιν έκανε συμμετέχοντας άμεσα στο ιταλικό Risorgimento, τον εθνικό απελευθερωτικό αγώνα των Πολωνών πατριωτών και των άλλων καταπιεσμένων σλαβικών εθνοτήτων που από την αρχή υπεράσπισε με την περίφημη *Διακήρυξη προς τους Σλάβους* που έγραψε το 1848, δίνοντας έτσι μίαν άμεση απάντηση στις διαφορετικές προσεγγίσεις των Μαρξ-Ένγκελς.

Βάσει λοιπόν ποιας ηθικής και βάσει ποιου δικαίου, ποιου δημοκρατικού δικαιώματος και ποιας λογικής μπορεί μια μειονότητα της τάξης του 18%, που ήταν διασκορπισμένη

σε ολόκληρη την Κύπρο, να διεκδικεί την ανακήρυξή της διά πυρός και σιδήρου σε ηγεμονική κοινότητα ενός νέου τουρκοκυπριακού κράτους, την ίδια στιγμή που η τουρκική άρχουσα τάξη αρνείται και αυτή την ύπαρξη πλέον των 15000000 Κούρδων, που αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού στη ΝΑ Μικρά Ασία.

Πώς λοιπόν τολμούν να αυτοχαρακτηρίζονται ως δημοκρατικές δυνάμεις αυτές που υιοθετούν την εγκυρότητα της ενσωμάτωσης στον «εθνικό κορμό»... ευρωπαϊκών μητροπόλεων, νησιών του Ειρηνικού και του Ατλαντικού, υπερασπίζοντας λ.χ. τα αγγλικά εθνικά συμφέροντα στις Μαλβίνες, την ίδια στιγμή που αρνούνται το δικαίωμα διεκδίκησης της αυτοδιάθεσης σε ένα εδώ και 3500 χρόνια ελληνικό νησί, που και σήμερα ακόμα μετά την εισβολή η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων του είναι Έλληνες;

Είναι περισσότερο πλέον από προφανές ότι μια στοιχειωδώς συνεπής δημοκρατική προσέγγιση οφείλει να σταθεί αποφασιστικά στο δικαίωμα των λαών για την αυτοδιάθεσή τους, δίνοντας στο διεθνισμό το πραγματικό του περιεχόμενο. Χαρακτηρίζοντας δηλαδή τους Τούρκους κατακτητές της Β. Κύπρου με το ίδιο όνομα που ο Καρλ Μαρξ χαρακτήρισε πριν από ενάμιση σχεδόν αιώνα τους Άγγλους κατακτητές της Ιρλανδίας.

Δεν μπορεί να παλεύεις σωστά για τη λευτεριά του λαού σου και την ειρήνη, όταν στερείς το δικαίωμα αυτό από τους άλλους λαούς. Μόνο ένα λαϊκό κίνημα στην Τουρκία, που, παλεύοντας για την κοινωνική απελευθέρωση, θα γράψει στις σημαίες του το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης μέχρι και τον κρατικό αποχωρισμό για όλους τους καταπιεζόμενους από την Τουρκία λαούς (είτε Κούρδοι, είτε Κύπριοι, είτε Αρμένιοι είναι αυτοί) μπορεί να απελευθερώσει τον τουρκικό λαό. Γι' αυτό νομίζω ότι δεν μπορεί στο όνομα μιας δήθεν φιλίας των λαών να εξισώνουμε το θύμα με το θύτη.

Η ελληνοτουρκική φιλία θα παραμείνει μακρινό όνειρο ή απάτη στο βαθμό που δεν ταυτίζεται με την αρχή της αμοιβαιότητας, την άρνηση κάθε μορφής επεκτατισμού, την προσήλωση στους διεθνείς κανόνες δικαίου, τον σεβασμό των ατομικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την αναγνώριση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης στους ιστορικά δικαιούχους.

Όσο η τουρκική αριστερά είναι παγιδευμένη στα οράματα του μεγαλοτουρκικού σωβινισμού, συμπλέοντας έτσι στο ζήτημα αυτό με τις επιλογές του κυρίαρχου συγκροτήματος, που — σε τελευταία ανάλυση — είναι συνεπές προς το παντουρανιστικό του όραμα, άλλο τόσο η πλειοψηφία της ελληνικής αριστεράς είναι εγκλωβισμένη σ' ένα ψευτοδιεθνιστικό εξαρτημένο πνεύμα, αντίστοιχο με το ραγιαδικό *yes men* πνεύμα της παραδοσιακής ελληνικής δεξιάς.

Το κοινό αυτό ιδεολογικό στοιχείο που αποτελεί ένα αντιφατικό αμάλγαμα «εξαρτημένου πατριωτισμού» και «εξαρτημένου διεθνισμού», με κοινούς παρονομαστές το λαϊκισμό, τον κοσμοπολιτισμό και τη μεταπρατική ιδεολογία, συνοψίζεται πρακτικά ως σήμερα στη θεωρητική και πρακτική αποδοχή της πρωτοκαθεδρίας των διεθνών κέντρων που επίμονα μας προπαγανδίζουν οι ψοφοδεείς επίγονοι των ρωσοαγγλογάλλων.

Θα πρέπει λοιπόν κάποτε να γίνει ένα ξεκαθάρισμα ανάμεσα στα εθνικά σύμβολα και την καπηλεία τους από τη μεριά των πατριδοκαπήλων, όπως κάποτε θα πρέπει να γίνει και ένα ξεκαθάρισμα ανάμεσα στο λαθρεμπόριο του διεθνισμού και το διεθνισμό τον ίδιο. Στο βαθμό που η προοπτική του να γίνουν οι άμεσοι παραγωγοί κύριοι των πεπρωμένων τους είναι ακόμη πολύ μακρινός στόχος, το κεφάλαιο, μπορεί όπως έχω τονίσει να μην έχει πατρίδα, αλλά οι υποτελείς τάξεις δυστυχώς έχουν ή ευτυχώς οφείλουν να έχουν.

Το ζήτημα λοιπόν της αυτοδιάθεσης ενός λαού, κανέναν «ρεαλισμό», καμιά θεωρία του εφικτού, κανέναν Αττίλας δεν μπορεί να ανακόψει. Μόνο η ολοκληρωτική εξόντωση και

εξαφάνιση από το ιστορικό προσκήνιο ενός λαού που αγωνίζεται μπορεί να εξαλείψουν το πρόβλημα.

Είναι φυσικό ότι στη σημερινή έντονη κρίση, ιδιαίτερα μετά την κατάρρευση του ολοκληρωτισμού στην Ανατολική Ευρώπη και τη φανερή απόπειρα καταταμαχισμού της Γιουγκοσλαβίας και μοιράσματός της σε σφαίρες επιρροής ερήμην των ιστορικών υποκειμένων, η λύση δεν είναι καθόλου εύκολη.

Το δράμα όμως των μικρών λαών, των αδύναμων κρατών, των όποιων μειοψηφιών όπου γης, δεν μπορεί να μας αφήνει αδιάφορους. Από την Ιρλανδία ως το Ναγκόρνο Καραμπάχ και από το Κουρδιστάν ως τη Νότια Αφρική το πρόβλημα της μη μετατροπής του ιστορικού υποκειμένου σε αντικείμενο, το πρόβλημα της διατήρησης της ιδιαίτερης ταυτότητας σαν απόλυτο δημοκρατικό δικαίωμα ταυτισμένο με την αυτοδιάθεση αποκτά μια σημασία δραματική.

Το δικαίωμα της διαφορετικότητας, της δημόσιας διαφωνίας για το νόημα της ύπαρξης, της αυτοδιάθεσης, δεν είναι πρόβλημα απλά «εθνικό». Είναι πρόβλημα ατομικό, γενικό, πανανθρώπινο. Πρόβλημα που κατ' εξοχήν αφορά τουλάχιστον τους πολίτες εκείνους που πιστεύουν ότι η εθνική και κοινωνική απελευθέρωση δεν είναι ανεξάρτητες από τον πολιτικο-πολιτιστικό αυτοκαθορισμό.

Μια τέτοια θεώρηση έχει υποχρέωση να επανεξετάσει το σύνολο της οπτικής της και θέτοντας σε δοκιμασία τις ίδιες τις αρχές της να έρθει σε ρήξη με την ιδεολογία των επικυρίαρχων. Αυτό αποτελεί τη λυδία λίθο για τον καθένα, αλλιώς η γνωστή μεσογειακή μας ρητορία εκφυλίζεται μοιραία σε σύγχρονο φτωχοπροδοτισμό, όσα κοινοτικά πιστοποιητικά και αν προσκομίσουν οι εγχώριοι μεταπράτες-κοσμοπολίτες μικροευρωπαίοι και όσες διακηρύξεις ισότητας και υπεράσπισης μειονοτήτων απαγγείλουν οι ιθαγενείς μικροβιοτέχνες ολοκληρωτικών προτύπων.

Γιατί η μοντέρνα εκδοχή του κοσμοπολιτισμού και του προλεταριακού διεθνισμού έχουν έναν κοινό παρονομαστή. Την άρνηση του δικαιώματος στη διαφορά, την άρνηση του δικαιώματος στον αυτοκαθορισμό, την άρνηση της αυτοδιάθεσης. Στόχος τους κοινός το παγκόσμιο πρόσωπο υπερκράτος, η ισοπεδωμένη υπερεθνική ένωση εθνών, κρατών και λαών. Εχθρός τους όλες οι απόψεις και οπτικές που στήριζαν και στηρίζουν την ύπαρξή τους στην κατοχύρωση της ετερογένειας, στην υπεράσπιση του δικαιώματος στην ξεχωριστή γλωσσική, θρησκευτική, φυλετική και πολιτισμική ταυτότητα. Εχθρός τους η απλή διαπίστωση ότι το οποιοδήποτε «εμείς» δεν υφίσταται παρά μόνο ως άθροισμα συγκεκριμένη των ξεχωριστών επιμέρους «εγώ».

Σε αυτά ακριβώς τα κρίσιμα σημεία, είναι που θα δοκιμαστεί η ανοχή κάθε νέας απελευθερωτικής απόπειρας που οφείλει να είναι απαλλαγμένη από το βάρος του εξαρτημένου διεθνισμού και του ετεροκίνητου πατριωτισμού και διατεθειμένη να υπερασπιστεί μέχρι τέλους το δικαίωμα στη διαφωνία, την ελευθερία του άλλου να είναι διαφορετικός και να καθορίζει κατά πώς θέλει τη δική του μοίρα, σεβόμενος, ταυτόχρονα, την άλλη πλευρά.

Η ευαισθησία μας ως δημοκρατών δοκιμάζεται εξ ίσου και παντού όπου το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης καταστρατηγείται.

Αισθάνομαι πραγματική αποστροφή όταν σκέφτομαι ότι το σύνολο σχεδόν των ελληνικών και ελληνοκυπριακών αριστερών κυρίως πολιτικών δυνάμεων είναι εύκολο να συστήσει επιτροπές αλληλεγγύης για κάθε θύμα βίας που εκδηλώνεται στις πέντε ηπείρους, την ίδια στιγμή που κρατάει αυτή την παχυδερμική στάση απέναντι στις 200000 πρόσφυγες και 2000 αιχμαλώτους αδελφούς του στην Κύπρο, τη στιγμή που κωφεύει στις αγω-

νιώδεις εκκλήσεις 300000 και πλέον Ελλήνων συμπατριωτών του στη Β. Ήπειρο. Δεν μπορεί να εκφράσεις ουσιαστική διεθνιστική αλληλεγγύη όταν έχεις ολοκληρωτικά χάσει την εθνική σου ευαισθησία. Η συμπύκνωση όλων λοιπόν των παραπάνω, και όχι απλά η ιστορική τοποθέτηση ή η εξέταση από τη σκοπιά του «στενού εθνικού συμφέροντος», είναι που δίνει μια καθολική διάσταση στο Κυπριακό, ανάγοντάς το σε μείζον πρόβλημα αρχών για όποιον ουσιαστικά θέλει να το αντιμετωπίσει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ-ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Για περ. βλέπε: Εναγιοταλά Ρεζά, *Ο παντουρκισμός ως θεμέλιο του τουρκικού επεκτατισμού*, περ. «Ελληνοαρμενικά», τευχ. 4, σελ. 18 επ., Αθήνα 1992. Οι υπογραμμίσεις είναι δικές μου.
2. Για περ. βλέπε: Ρόζας Λούξεμπουργκ, *Για την πολιτική του «Vorgwats» στο Ανατολικό Ζήτημα*, περ. «Λαοί», τευχ. 1, σελ. 53, Αθήνα 1987.
3. Για περ. βλέπε: Λουκάς Αξελός, Δήμος Βεργής, Παύλος Χατζηπαύλου, *Κύπρος: Από την αυτοδιάθεση-ένωση στη διεθνοποίηση-διχοτόμηση*, περ. «Τετράδια», τευχ. 1, σελ. 49 και 61, Αθήνα 1980.
4. Για περ. βλέπε: Τσαγλάρ Κεϊντέρ, *Τουρκία: Δικτατορία και δημοκρατία*, εκδ. «Στοχαστής», Αθήνα 1983.
5. Για περ. βλέπε: Βόλφγκανγκ Φόγιερσταϊν, *Γεωργιανοί και Λαζοί*, περ. «Λαοί», τευχ. 2, Αθήνα 1988.
6. Για περ. βλέπε: Διεθνής Αμνηστία, [*Η άλλη Τουρκία*], έκθεση 11 Νοεμβρίου 1992, εφημ. «Το Βήμα», 15 Νοεμβρίου 1992.
7. Το 1931 ξέσπασαν τα Οχτωβριανά. «Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Κύπρου απουσίασε από την εξέγερση. Την καταδίκασε. Για τη στάση τους αυτή ο Μπέλα Κουν (στο όνομα της Τρίτης Διεθνούς) είπε: «Ήταν η εξέγερση του 1931 ένα γνήσιο εθνικο-απελευθερωτικό κίνημα, όπου είχαν αντιπαραταχθεί δυο στρατόπεδα. Από τη μια το στρατόπεδο του λαού (κυρίως των πόλεων) με τους απλούς κομμουνιστές κάτω από την ηγεσία των εθνικιστών και της Εκκλησίας. Και από την άλλη, το στρατόπεδο των ιμπεριαλιστών με σύμμαχο την ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος». Η στάση του Κ.Κ. Κύπρου απέναντι στην εξέγερση του 1931 ήταν απόρροια της όλης στάσης του απέναντι στο εθνικό ζήτημα που από την αρχή υπήρξε εχθρική. Το Κ.Κ. Κύπρου αντιτάχθηκε από την αρχή στο ενωτικό κίνημα». Για περ. βλέπε: Λευτέρης Ριζάς, *Κυπριακή τραγωδία: Η διάσταση ανάμεσα στον κοινωνικό αγώνα και τον εθνικό αγώνα*, περ. «Μηνιαία Επιθεώρηση», τευχ. 47, σελ. 53, Αθήνα 1985.
8. Τελευταία επίσημη καταμέτρηση μπορεί να θεωρηθεί το δημοψήφισμα για «την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα» που οργανώθηκε με πρωτοβουλία του Εθναρχικού Συμβουλίου στις 15-22 Ιανουαρίου 1950. Από τους 224745 Έλληνες Κυπρίους που είχαν δικαίωμα ψήφου οι 215108, δηλαδή το 95,7% ψήφισαν υπέρ της ένωσης.
9. Για περ. βλέπε: *Κύπρος: Ανατομία της καταστροφής*, περ. «Νέοι Στόχοι», τευχ. 9, σελ. 45, Αθήνα 1975.
10. Τον Ιούνιο του 1977 με αφορμή την έκδοση ενός βιβλίου για το Κυπριακό Ζήτημα, σημειώνα προλογίζοντας: «Η Εθνική ολοκλήρωση, όσο κι αν είναι βασανιστική θα πραγματοποιηθεί... Αυτή την ακαταμάχητη ιστορική τάση τίποτα δεν μπορεί να την ανακόψει. Η Ταϊβάν, η Νότια Κορέα, η Ανατολική και η Δυτική Γερμανία, η Κύπρος είναι αναπόσπαστα κομμάτια του αυτού εθνικού κορμού (Κίνα, Κορέα, Γερμανία, Ελλάδα) και θα ενωθούν αναπόφευκτα και σε ένα ενιαίο κρατικό σύνολο». Η άποψη αυτή επικρίθηκε σφοδρότατα, ιδιαίτερα από τους κομμουνιστικούς και τους παρεμφερείς εώνυμους κύκλους, που στήριζαν την επιχειρηματολογία τους στην αιωνιότητα του Τείχους του Βερολίνου. Για περ. βλέπε: *Τρία Κείμενα για την Κύπρο*, εκδ. «Εκδοτική Ομάδα Εργασία», σελ. 8 επ., Αθήνα 1977.
11. «*Ειπέ μου, αν είμαι αληθινά στην ποθητήν πατρίδα*», *Οδύσσεια*, Ν 328, μτφ. Ιάκωβος Πολυλάς.

12. Για περ. βλέπε: Tom Nairn, *Εθνικισμός: Ο σύγχρονος Ιανός*, περ. «Τετράδια», τευχ. 27, σελ. 49 επ., Αθήνα 1991.
13. Για περ. βλέπε: Ernest Gellner, *Έθνη και εθνικισμός*, εκδ. «Αλεξάνδρεια», σελ. 227, Αθήνα 1992.
14. Για περ. βλέπε: Λουκάς Αξελός, *Ελληνική Αριστερά: Ιστορική παρακμή ή βαθύτατη κρίση;* περ. «Νέα Οικολογία», σελ. 59, Αθήνα 1990.
15. Είναι αλήθεια ότι ελάχιστοι, σημαντικοί όμως, κομμουνιστές ηγέτες όπως λ.χ. ο Μάο Τσε Τουνγκ και ο Τσε Γκεβάρα, προσέγγισαν το εθνικό-πατριωτικό φαινόμενο από μίαν εν τοις πράγμασιν διαφορετική ριζοσπαστική σκοπιά. Αυτή, που με όλες τις αντιφάσεις της, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι αποτέλεσε, μίαν ιδιόμορφη, αλλά οργανική προέκταση, βασικών αρχών που χαρακτήριζαν την δράση των Σουν Γιατ Σεν και Σίμωνος Μπολιβάρ.
16. Για περ. βλέπε: Κ. Μαρξ — Φ. Ένγκελς, *Η Ιρλανδία και το Ιρλανδικό Πρόβλημα*, περ. «Λαοί», τευχ. 2, σελ. 49 επ., Αθήνα 1988.
17. Η σωστή τους άποψη για το Ιρλανδικό Ζήτημα δεν τους εμπόδισε όμως να αντιμετωπίζουν με έναν τελείως διαφορετικό και — ίσως — λανθάνοντα ρατσιστικό τρόπο τις σλαβικές εθνότητες, γεγονός που αντανακλάται έντονα σε πολλά κείμενά τους, όπου οι βαρύτατα υποτιμητικές φράσεις για τα «άθλια συντρίμια των πρώην εθνών», «τα μελίσινα εθνοτήτων», τα «έθνη και εθνάκια», «τα πείσιμονα έθνη που θα εκμηδενισθούν μέχρι το όνομά τους», τα «εκ φύσεως αντεπαναστατικά έθνη», «τους αντιδραστικούς λαούς», τους «λαούς χωρίς ιστορία», το «ληστοσυρφετό [Σέρβοι, Βούλγαροι, Έλληνες]» και το «γουργουνολαό [Βουλγάρους]», δίνουν και παίρνουν.